

(SJIF) Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

January - 2021

ISSUE No - CCLXXIII (273) B

Directive Principles of State & Policy
Making - Expectations & Reality

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor :
Dr D. R. Gawande
Principal,
Smt. Salunkabai Raut
Arts and Commerce College,
Wanoja District. Washim

Editor :
Dr.Mamta V.Pathrikar
Associate Professor ,
Smt. Salunkabai Raut
Arts and Commerce College,
Wanoja District. Washim

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

PRINCIPAL
T.S.S.'s Smt.V. U. Patil Arts &
Late Dr. B.S. Desale Science College
Sakri, Tal Sakri, Dist. Dhule

महाराष्ट्रातील ठाकरे सरकारच्या एक वर्षातील कामगिरीचा परामर्श

शरद बाबुराव सोनवणे

सहाय्यक प्राध्यापक - राज्यशास्त्र विभाग,

श्रीमती विमलबाई उत्तमराव पाटील कला वकै.डॉ.भास्कर सदाशिव देसले विज्ञान
महाविद्यालय, साक्री जि. धुळे - ४२४३०४

सारांश (Abstract)

अनेक नाट्यमय घडामोडीनंतर नोव्हेंबर 2019 मध्ये महाराष्ट्रात महाविकास आघाडी सरकारची स्थापना होऊन उद्भव ठाकरे यांची मुख्यमंत्रीपदी निवड झाली. त्यानंतर संपूर्ण जगात व भारतात त्यातही प्रामुख्याने महाराष्ट्रात कोरोना महामारीने विक्राळ रूप धारण केले. अशात सत्ता हातातून गेल्याचे शल्य असलेल्या भाजपने या सरकारला अडचणीत आणण्याचा सातत्याने प्रयत्न केला. अशा कठीण परिस्थितीत देखील ठाकरे सरकारने दमदार कामगिरी करत भाजपचे मनसुबे उधळून लावले. नुकतीच महाराष्ट्रातील ठाकरे सरकारच्या स्थापनेची वर्षपूर्ती झाली असून त्यानिमित्ताने गेल्या वर्षभरातील ठाकरे सरकारच्या अतिशय खडतर वाटचालीचे अवलोकन व विश्लेषण करण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत शोधनिबंधात केले आहे.

प्रस्तावना

नोव्हेंबर 2019 मध्ये महाराष्ट्रात उद्भव ठाकरे यांच्या नेतृत्वात महाविकास आघाडी शासन स्थापन झाल्यानंतर राज्यात वाढलेल्या कोरोना महामारीमुळे सरकारपुढे अनेक आव्हाने निर्माण झाली. मात्र महाविकास आघाडीतील तीनही घटक पक्षांनी आतापर्यंत सामंजस्याने काम केले असल्यामुळे प्रवळ विरोधीपक्ष असलेला भारतीय जनता पक्ष हा ठाकरे सरकारला कोलमडू शकलेला नाही. याउलट या सरकारने कोरोना महामारीचा यशस्वी मुकाबला करतांना अनेक महत्वाचे निर्णय घेत उल्लेखनीय कामगिरी केली. याप्रकारे ठाकरे सरकारच्या एक वर्षाच्या कार्यकाळातील कामगिरीचे विवेचन प्रस्तुत शोधनिबंधात केले आहे.

महाविकास आघाडीची विधान परिषद निवडणुकीतील कामगिरी

राज्यातील विधान परिषदेच्या पदवीधर व शिक्षक मतदारसंघांसाठी झालेल्या निवडणुकीत सत्ताधारी महाविकास आघाडीने एकजुटीच्या बळावर जोरदार मुसंडी मारली. औरंगाबाद विभाग पदवीधर मतदारसंघ राखतांनाच राष्ट्रवादीने पुणे पदवीधर मतदारसंघ ताब्यात घेतला. तर दुसरीकडे काँग्रेसने पुणे शिक्षक मतदारसंघ जिंकला. हे तिन्ही निकाल महाविकास आघाडीसाठी उत्साह वाढवणारे ठरले आणि नागपूर पदवीधर मतदारसंघाचा कौल खर्या अर्थाने महाविकास आघाडीच्या संघशक्तीचे दर्शन घडवणारा ठरला. भाजपचा हा सुमारे 60 वर्षापासूनचा भक्कम गड शिवसेना, काँग्रेस व राष्ट्रवादी काँग्रेसच्या वज्रमुठीने ढासळला. अमरावतीत आघाडी व भाजपला मागे टाकत अपक्ष उमेदवारांची सरशी झाली. धुळे-नंदुरवार स्थानिक स्वराज्यसंस्था मतदारसंघात भाजपला यश मिळाले असले तरी भाजपची पदवीधर व शिक्षक मतदारसंघातील अनेक वर्षांची सद्दी महाविकास आघाडीने संपवल्यामुळे हा निकाल महाविकास आघाडीचे नैतिक धैर्य उंचावणारा ठरला!

भाजपला विरोधी पक्षात बसवून महाविकास आघाडी सत्तेत आल्यापासून सरकार पाडण्याच्या तारखा भाजपकडून रोज जाहीर केल्या जात होत्या. मात्र हे सरकार वरचेवर अधिकच भक्कम होत चालले असून भाजपची फरफट जाणवण्याइतकी ठळक आहे. पदवीधर आणि शिक्षक विधानपरिषद मतदारसंघाचा निकाल त्यावर शिक्कामोर्तब करणारा ठरला. महाविकास आघाडी शासन सत्तारूढ झाल्यानंतरची ही पहिलीच निवडणूक होती आणि महाविकास आघाडीतील तिन्ही पक्ष एकत्र येऊन निवडणूक लढवणार असल्यामुळे ती अभूतपूर्व देखील होती. तसेच कोरोनाच्या महामारीनंतरची ही महाराष्ट्रातली पहिली निवडणूक व बॅलेट पेपरवरची निवडणूक असल्यामुळे याकडे सर्वांचेच लक्ष होते.² महाराष्ट्र विधान परिषद पदवीधर आणि शिक्षक मतदारसंघात महाविकास आघाडीने घवघवीत यश मिळविल्यानंतर राष्ट्रवादी काँग्रेसचे अध्यक्ष शरद पवार म्हणाले की, "राज्यातील चित्र बदलत असून यास सर्वसामान्यांचा प्रचंड पाठिंबा मिळत आहे. मागील एक वर्षात महाविकास आघाडीने एकत्रित प्रकारे जी कामगिरी केली, त्यावर लोकांनी विश्वास ठेवत आघाडीच्या उमेदवारांना विजयी केले."³ या निवडणुकीतील विजयामुळे महाविकास आघाडीचा आत्मविश्वास वाढल्याचे दिसते.

जानेवारी 2021 मध्ये राज्यात होऊ घातलेल्या ग्रामपंचायत आणि महापालिका निवडणुकांच्या पार्श्वभूमीवर महाविकास आघाडीचा घटकपक्ष असलेल्या राष्ट्रवादी काँग्रेसच्या नेत्यांची 23 डिसेंबर 2020 रोजी मुंबईतील यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान मध्ये बैठक झाली. या बैठकीत शिवसेनेबरोबर आपल्याला कायम राहायचे असल्यामुळे स्थानिक पातळीवर शिवसेनेसोबत जुळवून घ्या, असे आदेश राष्ट्रवादीचे नेते व उपमुख्यमंत्री अजित पवार यांनी आपल्या पक्षाच्या कार्यकर्त्यांना दिले होते.⁴ राज्यातील या ग्रामपंचायत निवडणुकीत देखील महाविकास आघाडीतील तिन्ही पक्षांनी चांगली कामगिरी केली. याप्रकारे महाविकास आघाडी भाजपच्या विरोधात अधिक जोमाने काम करत असल्याचे दिसत आहे. आरेतील ६०० एकर जमीन वनक्षेत्र घोषित : ठाकरे सरकारचा महत्त्वपूर्ण निर्णय

आरेच्या जंगलाबाबत महाविकास आघाडी सरकारने सर्वात मोठा निर्णय घेऊन आरेतील ६०० एकर जमीन आता वनासाठी राखीव ठेवली जाणार असल्याचे मुख्यमंत्र्यांनी जाहीर केले. 2 सप्टेंबर 2020 रोजी मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या बैठकीत संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानाजवळची आरे मधील ६०० एकर जागा वनासाठी राखीव ठेऊन येथे वनसंपदेचे संवर्धन करण्याचा महत्त्वपूर्ण निर्णय घेण्यात आला. तसेच आरेच्या जमिनीसाठी वन कायद्याचे कलम ४ लागू करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. त्यानुसार संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानाला लागून असलेली आरेची सुमारे ६०० एकर जमीन वनासाठी राखीव झाली आहे.⁵

अतिवृष्टीग्रस्त शेतकऱ्यांना आर्थिक मदत

महाराष्ट्रातील विविध भागात अतिवृष्टीमुळे नुकसान झालेल्या शेतकऱ्यांसाठी दहा हजार कोटी रुपयांच्या मदतीची घोषणा महाविकास आघाडी सरकारने 23 ऑक्टोबर 2020 रोजी केली. जिरायत आणि वागायत क्षेत्रासाठी प्रति हेक्टरी दहा हजार रुपये तर फळवागांसाठी पंचवीस हजार रुपयांची मदत देण्याची ग्वाही मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांनी दिली. राज्यात महाविकास आघाडीचे सरकारने शेतकऱ्यांना दिलासा देण्यासाठी अनेक मदतीचे निर्णय घेतले. गेल्या वर्षभरात महात्मा फुले शेतकरी कर्जमाफी व अन्य योजनांच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांना 30 हजार 800 कोटी रुपयांची मदत करण्यात आली. तसेच निसर्ग चक्रीवादळ आणि विदर्भात परतीच्या पावसामुळे नुकसान झालेल्या शेतकऱ्यांनाही मदत करण्यात आल्याचे सांगत मुख्यमंत्र्यांनी दहा हजार कोटी रुपयांच्या नव्या मदतीची घोषणा केली.⁶

‘माझे कुटुंब, माझी जबाबदारी’ : कोरोना प्रादुर्भाव रोखण्यासाठीची व्यापक मोहीम

राज्यात कोरोना रुग्ण मोठ्या प्रमाणात वाढू लागल्यानंतर गावखेड्यासह शहरात व्यापक रुग्ण शोध व जनजागृती मोहीम राबविण्यासाठी मुख्यमंत्री ठाकरे यांनी 'माझे कुटुंब माझी जबाबदारी' ही संकल्पना राबवली. यात घरोघरी जाऊन तापाचे रुग्ण आहेत का, संशयित कोरोना रुग्ण, वृद्ध लोक तसेच मधुमेह व उच्चरक्तदाबासह अन्य आजाराच्या रुग्णांची माहिती गोळा करणे व कोरोना रुग्ण आढळल्यास रुग्णालयात दाखल करण्याचे काम प्रामुख्याने राज्यातील ७० हजार आशा कार्यकर्त्या व साडेतीन हजार गटप्रवर्तकांनी केले.⁷

'माझे कुटुंब माझी जबाबदारी' ही योजना राज्यात दोन टप्प्यात राबविण्यात आली. पहिल्या टप्प्यात 99 टक्के म्हणजेच 2.76 कोटी घरांपैकी 2.74 कोटी घरांचे सर्वेक्षण करण्यात आले. त्या माध्यमातून 12.43 कोटी पैकी 11.92 कोटी लोकांशी थेट संपर्क साधण्यात आला. दुसऱ्या टप्प्यात 98 टक्के म्हणजे 2.70 कोटी घरांशी व 10.01 कोटी (81 टक्के) व्यक्तींशी थेट संपर्क साधण्यात आला. या दोन्ही टप्प्यांत प्रशिक्षित तीन द्वारे राज्यातील घराघरांना प्रत्यक्ष भेट देऊन प्रत्येक व्यक्तीची ताप व ऑक्सिजन पातळी यांची तपासणी करून इतर आजारांची चौकशी करण्यात आली आणि कोरोना प्रतिबंधासाठी त्यांना आरोग्य शिक्षण देण्यात आले. या योजनेअंतर्गत करण्यात आलेल्या या सर्वेक्षणानुसार 3.57 लाख ILI / SARI रुग्णांपैकी सुमारे 3.22 लाख रुग्णांची कोविडसाठी तपासणी करण्यात आली. तसेच कोविड-19 संसर्ग झाल्याचे आढळून आलेल्या 51 हजार रुग्णांना वेळीच उपचार करण्यात आले. या योजनेच्या माध्यमातून आरोग्य पथकाने घरोघरी भेटी देऊन केलेल्या सर्वेक्षणांमध्ये मधुमेह असलेले 8.70 लाख, उच्चरक्तदाब असलेले 13 लाख, हृदय विकार असलेले 73 हजार, कर्करोग असलेले 17 हजार आणि इतर आजाराचे 1 लाख असे एकूण सुमारे 24 लाख कोमॉर्बीड रुग्ण आढळले. त्यांना आवश्यकतेनुसार पुढील उपचाराची सोय करण्यात आली. याप्रकारे महाराष्ट्र शासनाने राबविलेल्या कोरोना प्रादुर्भाव रोखण्यासाठीच्या उपाययोजनांमुळे राज्यात कोरोनाची दुसरी लाट आली नाही. एकीकडे दिल्ली, राजस्थान आणि पाश्चिमात्य देशांत पुन्हा एकदा कोरोनाचा उद्रेक झाला असताना महाराष्ट्रातील दैनंदिन रुग्णसंख्या कमी होत असल्याचे दिसत आहे.⁸

ठाकरे सरकारची शिवभोजन योजना : झुणका भाकर योजनेची पुनरावृत्ती

महाराष्ट्रात १९९५ मध्ये जेव्हा प्रथमतः शिवसेना - भाजप युतीचे शासन सत्तेवर आले होते, त्यावेळी शिवसेनाप्रमुख बाळासाहेब ठाकरे यांच्या आदेशानुसार गोरगरीब जनतेसाठी राज्यात 2 रुपयात झुणका भाकर योजना राबविण्यात आली होती. त्या योजनेचीच पुनरावृत्ती करत, मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांच्या सूचनेनुसार महाविकास आघाडी सरकारने राज्यातील गोरगरीब जनतेसाठी शिवभोजन योजना सुरू केली. त्यानुसार राज्यात 26 जानेवारी 2020 रोजी या योजनेचा शुभारंभ करण्यात येऊन केवळ 10 रुपयांत राज्यातील गोरगरीब नागरिकांना शिवभोजन थाळी उपलब्ध करून देण्यात आली. पुढे मार्च महिन्यात कोरोना विपाणूच्या प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर राज्यातील गोरगरीब, शेतकरी, मजूर व विद्यार्थी वर्ग उपाशी राहू नये यासाठी शासनाने जून 2020 पर्यंत केवळ 5 रुपयात गरजूंना जेवण देण्याचा निर्णय घेतला होता. मात्र कोरोनाचा प्रादुर्भाव कमी न झाल्यामुळे या निर्णयास मार्च 2021 पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली. राज्यात 26 जानेवारी 2020 ते 20 जानेवारी 2021 या कालावधीत तब्बल 3 कोटी नागरिकांना शिवभोजन थाळीचा लाभ मिळाला असल्याची माहिती राज्याचे अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण मंत्री छगन भुजवळ यांनी दिली. तसेच शासनाकडून या योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी शहरी भागासाठी प्रती थाळी 45 रुपये तर ग्रामीण भागासाठी प्रती थाळी 30 रुपये अनुदान देण्यात येत असून, ही योजना अधिकाधिक जनतेपर्यंत पोहचवण्यासाठी तिचा विस्तार करण्याचा शासनाचा प्रयत्न असल्याचे

भुजवळ यांनी म्हटले.⁹ याप्रकारे राज्यातील गरीब, मजूर व कामगार वर्गाला या योजनेचा फायदा होत असल्यामुळे ह्या योजनेचे यश हे ठाकरे सरकारच्या लोकप्रिय कामगिरीत भर टाकणारे आहे.

राज्यातील मंदिरे उघडण्याबाबत सरकारची खंबीर भूमिका

कोरोनाचा प्रादुर्भाव टाळण्यासाठी संपूर्ण देशभरात लॉकडाऊन जाहीर करण्यात येऊन अत्यावश्यक सेवा वागळता इतर सर्व सेवा आणि व्यवहारांवर बंदी घालण्यात आली. यामध्ये मंदिरांचाही समावेश होता. पुढे राज्य सरकारने 'मिशन विगिन अगेन' अंतर्गत आतापर्यंत अनेक उपक्रमांना संमती देऊन अनलॉकची प्रक्रिया सुरु केल्यावर राज्यातील मंदिरे उघडण्यात यावी अशी मागणी जोर धरू लागली. तसेच या मागणीसाठी भाजप'ने संपूर्ण राज्यत घंटानाद आंदोलन सुरु केले होते.¹⁰ याप्रकारे कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर लॉकडाऊन सुरु झाल्यापासून बंद असलेली महाराष्ट्रातील सर्व धर्मीय प्रार्थनास्थळे खुली करण्यासाठी भाजपने ठाकरे सरकारविरुद्ध खूप मोठे रान उठविले. तरीपण मुख्यमंत्री आपल्या निर्णयावर ठाम राहिले व त्यांनी मंदिरे उघडण्याची घाई केली नाही. अखेरीस कोरोनाचा प्रकोप नियंत्रणात येत असल्याचे दिसायला लागल्यावरच काही प्रतिबंधात्मक नियमांसह दिवाळी पाडव्यापासून म्हणजेच 16 नोव्हेंबर 2020 पासून उघडण्यास महाराष्ट्र शासनाने परवानगी दिली. याप्रकारे ठाकरे सरकारने अतिशय खंबीरपणे हा मुद्दा हाताळल्याचे दिसते.

मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरेची वाढती लोकप्रियता : देशातील सर्वोत्तम मुख्यमंत्र्यांच्या यादीत स्थान

देशभरातील वेगवेगळ्या राज्यांमधील नेते आणि राष्ट्रीय नेत्यांची लोकप्रियता जाणून घेण्यासाठी आयएनएस व सी-व्होटर्स या संस्थांनी संयुक्तरीत्या एक सर्वेक्षण केले होते. त्यात देशातील मुख्यमंत्र्यांच्या संदर्भातही काही प्रश्न विचारून राज्यांतील त्यांची लोकप्रियता किती आहे हे जाणून घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. या सर्वेक्षण अहवालातील आकडेवारीनुसार महाराष्ट्रातील महाविकास आघाडीचे नेतृत्व करणारे शिवसेनेचे पक्षप्रमुख आणि महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांची लोकप्रियता ७६.५२ टक्के असल्याचे म्हटले आहे. त्यांचा समावेश देशातील सर्वात लोकप्रिय मुख्यमंत्र्यांच्या यादीत पाचव्या स्थानावर समावेश झाला.¹¹ यानंतर देशातील सर्वोत्तम मुख्यमंत्र्यांच्या यादीत महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांनी पुन्हा एकदा स्थान पटकावले व त्यांना या यादीत पाचवा क्रमांक मिळाला. इंडिया टूडे आणि कार्वी इनसाइट्सने संयुक्तपणे केलेल्या सर्वेक्षणातून हा निष्कर्ष काढण्यात आला आहे. 'मूड ऑफ द नेशन' नावानं १५ जुलै ते २७ जुलै २०२० या कालावधीत हे सर्वेक्षण करण्यात आले होते. देशातील वेगवेगळ्या राज्यांतील ग्रामीण व शहरी भागांतील लोकांची मते जाणून घेत त्यांना आपापल्या राज्यातील सरकारबद्दल प्रश्न विचारण्यात आले होते. यापूर्वी जानेवारी महिन्यात आलेल्या सर्व्हेच्या तुलनेत यावेळी उद्धव ठाकरे यांची लोकप्रियता वाढल्याचे दिसून आले व उद्धव चांगले काम करत असल्याचे मत ७ टक्के लोकांनी व्यक्त केले.¹²

अलिकडेच, केंद्र सरकार आणि विविध राज्यांतील शासनांच्या कामगिरीबाबत जनतेचे मत जाणून घेण्यासाठी एबीपी न्यूज आणि सीव्होटर्स यांनी केलेल्या 'देशाचा मूड' नावाच्या सर्वेक्षणात राज्यातील 58 टक्के जनता मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांच्या कामगिरीवर समाधानी असल्याचे दिसून आले.¹³ या सर्वेनुसार देशात सर्वाधिक चांगली कामगिरी करणाऱ्या मुख्यमंत्र्यांच्या यादीत उद्धव ठाकरे यांना पुन्हा एकदा पाचवे स्थान मिळाले आहे. तसेच या यादीत ओरिसाचे मुख्यमंत्री नवीन पटनाईक यांना पुन्हा एकदा पहिला क्रमांक मिळाला आहे. हा अहवाल जानेवारी २०२१ मध्ये जाहीर झाला असून मागील १२ आठवड्यात या सर्वेक्षणातील प्रश्नावलीची उत्तरे गोळा करण्यात आली असल्याचे या वृत्तसंस्थांनी म्हटले आहे.¹⁴ याप्रकारे महाराष्ट्रात उद्धव ठाकरे यांची लोकप्रियता आणि ह्या सरकारची गेल्या वर्षभरातील कामगिरी समाधानकारक राहिली असल्याचे दिसते.

निष्कर्ष

महाराष्ट्रातील महाविकास आघाडी सरकारची स्थापना ही अनेक संघर्ष व वादविवाद यामधून झाली आणि शिवसेना पक्षप्रमुख उद्धव ठाकरे यांची मुख्यमंत्रीपदी निवड झाली. या सरकारच्या स्थापनेनंतर संपूर्ण देशात कोरोना महामारी सुरू होऊन महाराष्ट्रात याचा कहर सुरू झाला. पुणे, मुंबई, नागपूर, औरंगाबाद व मालेगाव ही शहरे कोरोनाची हॉटस्पॉट बनली होती. तरीपण महाराष्ट्र शासनाने अतिशय संयमाने व नियोजनपूर्वक या महामारीचा सामना करून परिस्थिती हातावाहेर जाऊ दिली नाही. हे ठाकरे सरकारचे आरंभीच्या पहिल्या वर्षातील मोठे यश म्हणावे लागेल. मागील एक वर्षाच्या काळात ठाकरे सरकारपुढे कोरोना महामारी, अतिवृष्टी, चक्रीवादळ, ढासळती अर्थव्यवस्था आणि राज्यपाल व केंद्र सरकार यांच्यासोबतचे तणावपूर्ण संबंध अशी अनेक आव्हाने निर्माण झाली. तरीदेखील या सरकारने उपलब्ध साधनांचा सुयोग्य वापर करून चांगली कामगिरी केली. महाविकास आघाडी सरकारला विधान परिषद निवडणुकीत मिळालेले यश हे या सरकारच्या कामावरील जनतेच्या समाधानाची पावती ठरले, असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही. तसेच देशभर काही वृत्तसंस्थांनी राजकीय पुढाऱ्यांच्या संदर्भात केलेल्या सर्वेक्षण अहवालानुसार लोकप्रिय मुख्यमंत्र्यांच्या यादीत महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांना मिळालेले स्थान हे देखील ठाकरे सरकारच्या यशस्वी कामगिरीवर शिकामोर्तव करणारे आहे. मात्र हे तीन पक्षांचे सरकार असल्याने काही मुद्द्यांवरून त्यांच्यात मतभेदाची परिस्थिती निर्माण होताना दिसते. अशावेळी सरकारचे प्रमुख असलेले मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे अशा मतभेदांना सामंजस्याने सोडविण्यात किती यशस्वी ठरतात, यावरच ठाकरे सरकारची पुढील वाटचाल व यश अवलंबून आहे.

संदर्भ सूची :

1. दिव्य मराठी, दि. 5 डिसेंबर 2020, पृ.1
2. कित्ता, पृ.1
3. कित्ता, पृ.2
4. दिव्य मराठी, दि. 24 डिसेंबर 2020, पृ.2
5. <https://maharashtratimes.com/maharashtra/mumbai-news/maharashtra-government-to-declare-600-acres-of-aarey-as-reserve-forest/articleshow/77894508.cms>
6. लोकसत्ता, दि. 24 ऑक्टोबर 2020, पृ.1
7. <https://www.loksatta.com/mumbai-news/70000-asha-employees-have-not-been-paid-since-july-by-maharashtra-government-scj-81-2346317/>
8. मार्मिक, दि. 26 डिसेंबर 2020, पृ.21
9. <https://marathi.abplive.com/news/maharashtra/maharashtra-shiv-bhojan-thali-3-crore-citizens-tasted-shivbhojan-thali-claims-government-854455>
10. <https://www.timesnowmarathi.com/maharashtra-news/mumbai-news/article/bjp-protest-in-the-state-for-demanding-to-reopen-of-temples-in-maharashtra/310251>
11. <https://www.loksatta.com/desh-videsh-news/maharashtra-cm-uddhav-thackeray-ranks-5th-in-list-of-most-popular-chief-minister-in-india-as-per-ians-c-voter-survey-scs-91-2178052/>

12. <https://maharashtratimes.com/maharashtra/mumbai-news/uddhav-thackeray-ranked-among-top-five-most-popular-cms-in-india/articleshow/77426997.cms>
13. <https://www.lokmat.com/politics/narendra-modi-or-uddhav-thackeray-maharashtra-more-satisfied-whose-performance-people-voted-a301/>
14. <https://ommcomnews.com/odisha-news/naveen-patnaik-most-popular-cm-in-country-abp-news-c-voter-survey>